

השד"ר ר' דוד נחמיאס ומצות תימן

אהרן גימאני

א. מבוא

על ר' דוד נחמיאס ידוע כי נשלח לתימן כשד"ר מטעמה של קהילת צפת במחצית הראשונה של המאה הי"ט.¹ ידועים אף טעמי תורה שהועתקו משמו של שד"ר זה,² ויש יסוד סביר להניח שמי שהפיץ את דבריו היה הרב יוסף קארה, וכך הם מובאים בהעתקתו של הרב סעדיה מנצורה.³

במאמר שלהלן אעלה פרטים נוספים מביקורו בתימן אגב דיון במפגשו עם חכמי תימן. אף שחכמי תימן נהגו בשד"ר הארץ-ישראלי בדרך של כבוד מכוח קדושתה של ארץ ישראל נתגלע ביניהם עימות הלכתי נוקב סביב מנהג תימן. כביתו של הרב הראשי בצנעא, הרב יוסף קארה, בחג הפסח תקע"ט (1819), שאצלו התארח ר' דוד נחמיאס, התעורר הוויכוח בעקבות חוות דעתו ההלכתית על מצות יהודי תימן שהוגשו לו בסעודה. מאמר זה – תוך שהוא בא ללמד על השד"ר ר' דוד נחמיאס – גם ידרש לייחסם של חכמי תימן למנהגיהם הקדומים.

ב. התארוחתו בבית הרב הראשי יוסף קארה

הרב יוסף קארה שימש אב בית דין משנת תקע"ב (1812) עד לפטירתו בשנת תר"ט (1849).⁴ עליו כתב רבם הראשי האחרון של יהודי תימן בגלותם, ר' עמרם קרח, כי: 'קבע ישיבה בביתו בכל לילה שתי שעות קודם אור היום ללמוד וללמד משנה עם

פירוט ההפניות הביבליוגרפיות – ראה בסוף המאמר.

- 1 ראה טובי, ידיעות, עמ' 110-111.
- 2 טעמי התורה הם בעיקר בנושא מעלת הצדקה. ראה טובי, שם. הם מובאים בכתבי יד נוספים. ראה כ"י ירושלים, דף 9; כ"י עמרם, בדפי ההקדמה. גם הרב שלמה בדיחי מחכמי תימן בסוף המאה הי"ט מעתיק חידוש משמו בפרשת מקץ. ראה עולת שלמה, א, עמ' קלא.
- 3 אחיו של ר' שלום מנצורה. וראה עוד להלן. הוא מציין את מקורם 'מכתב מ'ו יוסף אלקארה יש"ל'. ראה כ"י עמרם, שם.
- 4 קרח, סערת, עמ' כד, לא, קעג.

פירש"י [פירושו רש"י] ותוספות. היתה לו בקיאות שלמה בסוגיות התלמוד ורובם גורסם על פה.⁵

השד"ר ר' דוד נחמיאס התארח בבית ר' יוסף קארה, וכמנהג בני המקום נהגו כבוד בשד"ר. ברם, כשהגישו את הסעודה, סירב ר' דוד נחמיאס לאכול מהמצה ואף הביע את דעתו שאכילתה היא בבחינת אכילת חמץ בפסח. התנהגותו הניעה את ר' שלום מנצורה,⁶ שנמנה עם חכמי תימן הבולטים במאה הי"ט, לדון בהרחבה בסוגיית המצות של יהודי תימן. עניין זה העלה הרב שלום מנצורה בהערותיו בשולי הגיליון של 'שולחן ערוך' עם פירושו 'פרי חדש',⁷ על הלכות אפיית המצות בפסח.⁸ לא ברור אם היה ר' שלום נוכח בשעת המעשה. סביר יותר להניח ששמע על הפרשה מהרב יוסף קארה. אך אין ספק שהוא פגש את השד"ר, ואף העיר לו על התנהגותו כפי שמשמע מלשונו: 'זה שבתי לו'.⁹

לדעת ר' שלום מנצורה, התנהגותו של השד"ר היא פועל יוצא מן הכבוד הרב שעשו לו. ואילו את שתיתו של הרב הראשי ר' יוסף קארה הוא מסביר במזגו הנוח לבריות, במידת הכנסת האורחים שלו, שהיתה אף גדולה מהרגיל באשר ר' דוד נחמיאס היה שד"ר הבא מארץ הקודש, וכן בעובדה שהשד"ר הינו ככלות עובר אורח שלהתנהגותו אין השפעה לטוות ארוך.

ג. תגובתו של הרב שלום מנצורה

דיונו של ר' שלום מנצורה מתמקד בעניין עוביה של המצה ותפיחתה בשעת האפייה. נסקור תחילה בקצרה מספר מקורות הנוגעים לנושאים אלו.

5, שם, עמ' כח.

6 הרב שלום בן יהודה מנצורה היה ממונה על השוחטים בכפרי תימן מטעם בית דינו של הרב הראשי הרב יוסף קארה. הוא גם שימש בהנהגה ובשנת תרי"ד (1854) נתמנה לנגיד. חיבורו המפורסם הוא 'נר מצוה' על התורה. אותו מגדיר הרב ע' קרח 'בעל שכל חד וחריף, שוחט ובודק מומחה'. ראה קרח, שם, עמ' מה. 'נר מצוה' בחילוף אותיות רומז לשם משפחתו 'מנצורה'. אחיו ר' סעדיה 'כתב את 'ספר הגלות והגאולה'. הספר הודפס במהדורת א' יערי, י' רצהבי, תל אביב תשט"ו.

7 חלק 'אורח חיים', מהדורת קארלסרווא תקי"ז.

8 סימן תסא, ה.

9 ראה לקמן בחידושי. יש להעיר שבזמן פגישתו עם השד"ר, היה ר' שלום צעיר לימים בשנות העשרים לחייו. הוא נפטר בשנת תרמ"ה (1885) בהיותו בן 85. ראה קרח, שם, עמ' מה, קעד. בעמ' מה נפלה טעות דפוס לגבי שנת הפטירה ונדפס תרמ"ח במקום תרמ"ה (1885). במהדורה השנייה של הספר שיצאה בשנת תשמ"ח, השאירו את טעות הדפוס ושיבשו את השנה הלועזית וכתבו תרמ"ה (1888). הרב א' אלנדאף מציין שני תאריכים לפטירתו. את שנת תרמ"ה לערך, ואת שנת תרמ"ג. אלנדאף, אות נ, עמ' יב; רצהבי, זכור, עמ' 154.

1. אפיית מצה עבה

בבבלי¹⁰ יש מחלוקת בין בית שמאי ובית הלל, אם מותר לאפות פת עבה בפסח. לגבי היתרו של בית הלל, ביאר רב הונא, שהעובי שהתירו בית הלל הוא טפח. רב הונא הסתמך בדבריו על "לחם הפנים" שהיה אסור שייעשה חמץ ובכל זאת היה עוביו טפח.¹¹

ברם, במהלך השקלא והטריא התלמודי דוחה רב יוסף את קביעתו של רב הונא שהעובי שהתירו בית הלל הוא טפח, משום שבמקדש היו אמצעים שאפשרו אפיית מצה שלא תחמיץ אף אם תהיה בעובי של טפח. והגמרא מעלה לדיון את סברת ר' ירמיה בר אבא, שהמחלוקת של בית שמאי ובית הלל לגבי פת עבה היא בעניין טרחה מרובה שיש באפיית פת עבה ביום טוב, ובכך נכנסים לעבודה מיותרת בחג, שצריך לשמור בו. כלומר מחלוקת בית שמאי ובית הלל בעניין פת עבה אינה משום חשש חימוץ הכרוך באפיית פת עבה, אלא במשמעותה של פת מרובה. העולה מזה שלא ניתן להסיק מהמחלוקת בין בית הלל לבית שמאי מסקנות בדבר עוביה של המצה.

לפי הירושלמי¹² יוצאים ידי חובת מצת מצווה במצה עבה עד טפח. והדברים נלמדים מלחם הפנים שעוביו היה טפח ולא היה נאפה חמץ.

הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש השמיטו את דין עובי המצה.¹³ כנראה כיוון שלפי שיטתם אין איסור לגבי עובי המצה ורק צריך לנקוט זהירות שלא יחמיץ. כלומר, הם הזהירו מפני לישה מרובה, שיש בה חשש חימוץ, ולא עמדו על איסור אפיית של מצה עבה.¹⁴ ר' יעקב בן הרא"ש אף פסק:

מותר לאפות פת עבה ביום טוב. פירוש פתינ גדולים ולא חיישינן לטורח לא שנא ביי"ט של פסח לא שנא בשאר ימים טובים, רק שלא ילוש ביי"ט של פסח יותר מכשיעור עיסה אחת.¹⁵

10 פסחים, דף לו ע"ב-לו ע"א.

11 והוא על פי הנאמר (ויקרא, ב 11) 'כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ' ראה רש"י פסחים, דף לו ע"א, ד"ה 'שכן מצינו בלחם הפנים', דהיינו לחם שהיה לו פנים, ואין פנים פחותין מטפח. וראה גם תלמוד בבלי, מנחות, דף כז ע"א.

12 פסחים, פרק שני, הלכה ד.

13 ראה: דפי הרי"ף, דף י ע"ב; רמב"ם, זמנים, הלכות חמץ ומצה, פרק ה, יא. וראה מגיד משנה שהביא את מקור הדברים בפסחים דף מח ע"ב. פסקי הרא"ש, טו. ר"י קארו בחיבורו 'בית יוסף' תמה על השמטה זו. ראה הערתו לטור, סימן תס ד"ה מותר. אבל ה'בית חדש' וה'מגן אברהם' וה'יפה עיניים' ביארו שהפוסקים הנ"ל סוברים שאף לדעת רב יוסף 'מצה עבה מותרת', אלא שהוא סובר שאין ללמוד את עניין עובי הפת מלחם הפנים.

14 וראה פירוש 'פרי חדש' לר' חזקיה סילוה סימן תנט ס"ק ב; 'מגן אברהם' לר' אברהם גומבינר לדין ה'שולחן ערוך' סימן תס ס"ק ד.

15 טור, אר"ח, סימן תס.

בעניין זה ר"י קארו פסק ב'שולחן ערוך': 'איין אופין בפסח פת עבה טפח'.¹⁶ יוצא אפוא שלדעת ר"י קארו באפיית מצה עבה צריך להקפיד שלא תגיע לטפח. המנהג לאפות מצות דקות נבע, או בגלל שאינן ממהרות להחמיץ,¹⁷ או משום שיש בכך להזכיר לחם עוני.¹⁸

2. נפיחות העולה במצה

הרמ"א ב'שולחן ערוך' מביא דין בשם המהרי"ל 'מצה נפוחה באמצעיתה אסורה'.¹⁹ המהרי"ל, ר' יעקב לוי מולין הידוע גם בשם מהר"י סגל, נודע כגדול חכמי אשכנז לפני כ-600 שנה. בספר המנהגים של מהרי"ל נכתב:

נאמר למהר"ש על מהר"ם מאודנבורק²⁰ איך שאסר מצה שעלתה באפייה, ואמר מהר"ש שאסר שלא כדין, כי מה יש לחוש בזה אם היתה נפוחה מחמת אפייה. והראה למהרי"ל מצה אפויה שעלה בה קרום למטה כמלא אגרוף והתיר, ואמר דוקא אם נפוחה היתה באמצעיתה מחמת האפייה אז אסורה, אבל האי קרום מיחשב כהני כל קרומים העולים על כל דקר ודקר של המצה.²¹

מכאן ברור שהמקרה שמביאו הרמ"א בשם המהרי"ל בעניין 'מצה נפוחה באמצעיתה' מתייחס למצה עבה שעלתה מאמצעיתה ואז יש חשש שמא מקום התפיחה לא נאפה טוב. מעניינת הערתו לגבי המנהג לאפות מצות בימי החג. וכה דבריו: 'ויש אופין בתוך הפסח שיהא להם מצות חדשות בכל יום, והכל לפי המנהג. והנהגים לאפות כולם קודם הפסח חומרא יתירא עושים...'.²² משמע שבתקופתו עדיין נהגו יהודי אשכנז לאפות במשך חג הפסח.

16 שולחן ערוך, אורח חיים, סימן תס ה-ז. וכדעת ר"י קארו מצאנו גם דעת ראשונים. ראה למשל הראב"יה, סימן תע; המאירי והמהר"ם חלאוה בפירושם לגמרא בדף לו ע"ב; אורחות חיים, סימן ק"כ בשם הראב"ד. יש ראשונים שמחמירים עוד יותר וסוברים שאפילו פחות מטפח יש להיזהר. ראה למשל הרשב"א, אור זרוע והריטב"א שכתבו שמשום כך נהגו לעשות את המצות כעין רקיקין. ועיין עוד בפרי חדש ובשולחן גבוה ובברכי יוסף ובאורך בביאור הלכה, סימן תס, ו. תודתי לרב אבירן יצחק הלוי על סיועו בהפניות למקורות שבהערה זו.

17 ראה למשל רש"י, פסחים, דף לו ע"א, ד"ה 'עושיין סריקין'.

18 ראה למשל המקורות המובאים ב'דרכי משה' לטור, אר"ח, סימן תס, ס"ג.

19 שר"ע, אר"ח, תסא, ה.

20 חי במאה ה"ו. Oedenburg היא עיר בגבול אוסטריה הונגריה, והיום היא בתחום מדינת הונגריה ושמה 'שופרון'. בפי הגרמנים נשתמר השם אודנבורק.

21 מהרי"ל, הלכות אפיית המצות, כט, עמ' עז-עח.

22 שם, כז, עמ' עז.

3. דיונו של הרב שלום מנצורה

הרב שלום מנצורה מסביר בדיונו את עניין 'מצה נפוחה באמצעיתה' שעליה כתב הרמ"א בשם מהרי"ל שהכוונה למצה עבה, ורק במצה עבה עשוי לקרות שלא תהיה אפויה במצב של נפוחה באמצעיתה. לא כן הנפיחות במצות יהודי תימן. ב'מצה נפוחה' הנזכרת הוא סבור שאין הכוונה למצות שאופים יהודי תימן, משום שהמצה שאופים בתימן דקה ואף עוביין של עשר מצות לא יגיע לטפת. לפיכך לטענתו אין שום חשש לחימוץ. עוד הוא כותב שבמצה שאופים יהודי תימן יש נפיחות על פני כל המצה כעין אבעבעות. מצב זה נגרם, הוא מסביר, כתוצאה מחיטים משובחים, עצי הסקה טובים הגורמים לחום משובח בתנור, מצות דקות הנעשות ב'מכבז"ה' שהוא כלי המדביקן לדופן התנור.²³ בתנאים כאלה עולה במצה נפיחות על פני כל השטח כעין אבעבעות. כמו כן הנשים לא עושות עיסה גדולה, שכן זריזות הן במיוחד, מקפידות בשעת האפייה. כך שמשעת תחילתה של הלישה עד גמר האפייה לא עובר שיעור שיש בו כדי להצדיק חשש חימוץ. בגין נסיבות אלו הוא קובע בוודאות שאמנם אין שום חשש לחימוץ.²⁴

הרב שלום אף מעיר בעניין המצות ממנהג ארץ ישראל מקומו של השדר"ר. הוא מציין את דברי ר' חזקיה סילוה מחכמי ירושלים במאה הי"ז, המעיר בחיבורו 'פרי חדש' על מצות שלא נאפות כהוגן בירושלים.²⁵

כן מזכיר ר' שלום מנצורה את הרב יחיא צאלח (מהרי"ץ) גדול פוסקי תימן שהיה רבו של הרב יוסף קארה, שדן בשאלת כשרותה של מצה נפוחה באמצעיתה וכתב שיש מחלוקת בין הפוסקים האחרונים. מהרי"ץ מתבטא כדלקמן:

ובמקומינו לא שמענו מי שמחמיר בזה ולא פוצה פה ומצפצף ואדרבה רבנן קמאי היו משחקים על חומרות אלו.

בהמשך דבריו מביא מהרי"ץ מקורות מחוץ לתימן שפסקו להיתר.²⁶ מקרה זה הניע את הרב שלום מנצורה להתבטא בחריפות עוקצנית. כגון: על מצה של יהודי תימן הוא כותב 'והיא שאמר משה רבינו עליו השלום בסיני "את זה תאכלו"'. הוא מציין את המהירות והזריזות שבהן נאפות המצות בתימן, כך שאין חשש חימוץ 'ואם כן מהיכן יבוא החימוץ. אין זה כי אם רוח עועים, להוציא לעז על עם הקדש גאולי ה'. ואין לנו אלא דברי בן עמרם...!'

23 בתימן היו אופים מצות גם ביד הנקראות 'צלוף' ועוביין היה כפול מאלה של ה'מכבז"ה'.
 24 שמעתי מהרב אהרן חמדי, בני ברק, שבתימן היתה מסורת נפוצה בין הנשים, שמי שתארע תקלה על ידה בעניין אפיית המצות תמות באותה שנה. ראה בעניין זה גם קורח, עריכת, עמ' כה, פירושו לסעיף מא.

25 ראה דבריו לקמן, הערה 89.

26 פעולת צדיק, חלק ב, סימן קלט.

הוא אף סובר שהשד"ר לא נהג כשורה מפני שהוציא לעז על מקום תורה כמו צנעא. יחד עם זאת אין הוא שוכח את כבודו של השד"ר הארץ-ישראלי, ר' דוד נחמיאס, ומתנצל בסוף דבריו אם פגע בכבודו.

4. מחידושי הרב שלום מנצורה ל'שולחן ערוך', או"ח, סימן תסא, ה²⁷

הרב שלום מנצורה כתב את הערתו על הגהת הרמ"א לדין הנזכר ב'שולחן ערוך' (סימן תסא, ה) בעניין אפיית המצות. להבהרת הדברים אביא את דברי הרמ"א במלואם.

מצה שנתכפלה בתנור ודבוקה עד שאין שולט שם האש, אוסרים אותה תוך הפסח, אבל שאר מצות שבתנור מותרים. וקודם פסח אין לאסור רק מקום דבוקה. מצה נפוחה באמצעיתה אסורה, אבל עלה עליה קרום כדרך שעולה על הפת בשעת אפיית מותר (מהרי"ל).²⁸ אם שני מצות שוככות זו על זו בתנור קודם אפייתן אסורין, דהוי כמצה כפולה (מהרי"ו).²⁹ וכן יש להיזהר שלא יגעו זה בזה בתנור בעודן לחין, כי אין האור שולט במקום נגיעתן ובאים לידי חימוץ (ב"י בשם א"ח).³⁰

הרמ"א מדבר על ארבעה מצבים העשויים לקרות למצה בשעת האפייה בתנור:

1. מצה שנתכפלה ודבוקה.
2. מצה נפוחה באמצעיתה וכן אם עלה עליה קרום.
3. שתי מצות השוככות זו על גבי זו.
4. מצות הנוגעות זו בזו.

בתחילת דיונו מכאר הרב שלום מנצורה מקרים אלו. מאחר שהעימות בין רבה של צנעא לבין השד"ר ר' דוד נחמיאס קשור למצב השני, המדובר במצה נפוחה, דן ר' שלום בהרחבה במקרה זה, 'אולם לא בלי שיעיר על שאר המקרים המובאים ברמ"א. נראה שאת תשובתו כתב רב שלום מנצורה בזמנים שונים והערתו המובאת לקמן נכתבה רק לאחר שסיים את דיונו בעניין.

27 תודתי לרב איתמר חיים כהן שהפנה את תשומת לבי לדברי ר"ש מנצורה המתפרסמים לקמן.
 28 =מורנו הרב יעקב מולין. מכונה גם מהר"י סגל. גדול חכמי אשכנז, נפטר בשנת קפ"ז (1427). מנהגיו הובאו ע"י הרמ"א בהגהותיו לשו"ע. ראה מ' מרגליות (ערוך), אנציקלופדיה לגדולי ישראל, ג, עמ' 872-873.
 29 =מורנו הרב יעקב וויל. תלמידו של מהר"ל, מגדולי חכמי אשכנז במאה ה'15. ראה שם, עמ' 859.
 30 = 'בית יוסף' חיבורו המקיף של ר"י קארו על ספר הטורים. 'אורחות חיים' חיבורו של ר' אהרן הכהן מלוניל שחי במאה הי"ד.

להלן הגהת רב שלום מנצורה שנכתבה בשולי הגיליון: 31:

נלע"ד [נראה לעניות דעתך] דהני מלי [מילין] במצה שלהן שהיא עבה טפח. 32 אבל מצה שלנו שאנו אופין פה במדינת צנע"א יע"א [יכוונה עליון אמן], שאין בעבייה אפילו כחצי אצבע, אין לאסור מצה אם נתכפלה. 33 דממה נפשך, 34 שאם נתכפלה, עדיין לא הגיעה אפי' [לר] לעובי אצבע אגודל שהוא רביע טפח. 35 וראיה ממה שכתב מר"ן סי' [מן] ת"ס ס"ה [סעיף ה] שאין עושין בפסח פת עבה טפח. ועיין פלפול הרב פרי"ח [פרי חדש] ז"ל מה שדקדק על דב' [רין] מר"ן, וכ' [תב] בשם רש"י 36 דבאינו מצייר ציורין בפת, ש"ד [שפיר דמין] לעשותה עבה. ש"מ [שמע מינה] שדרכן לעשות המצה עבה. אבל לפי מנהגינו, אין כאן שום חשש, דאם תקח עשרה ככרין [ת] מכרות שאופין אצלינו ותניחן זה על שטח זה, לא יגיעו לטפח.

וכן הדין בנדבוקו שתי מצות בתנור או נגעו זו בזו, דאין לאסור, מטעם שאמרנו. 37 וכן הדין במצה נפוחה שאסר רמ"א ב' [שם] מהרי"ל, 38 דוקא במצה עבה, דחישין שמא נתחמצה. 39 אבל מצות שלנו שהן דקות ביותר וקלושות, אעפ"י [אף על פי] שיש בהן נפיחות כעין האבעבועות, אין לאסור, לפי שמרוב הדקות של מצה וכוח ההכאה שמכין הככר בכותל התנור לדבוק בכלי הנקרא מכבז"ה, 40 הוא נתפח נפוחות הרבה כעין אבעבועות על כל פני שטח הככר.

ועוד כי מרוב חום התנור ושללהבת שעולה מהעצים על פני הככר, מיד הוא מבעבע, 41 ואין זה מגלה שיש שם חמץ. ויש קצת ראייה שמרוב החום יעלו האבעבועות, הובא בספרי הרופאים שחולי הקדחת ב"מ [בר מינן] הקשה, מעלה בגוף האדם אבעבועות. וכן כתב הרב רבי' [נן] ישעיה בעל ספר נור

31 ראה לעיל סעיף ב הערה 7.

32 ראה שר"ע אר"ח סימן תס ה-ז: אין עושין בפסח פת עבה טפח, אין להקל במה שהחמירו הקדמונים שלא לעשות פאנדי"ש או פלדאוני"ש (=ממולאים בבשר או בגבינה, עיין משנה ברורה, סו), אין ליתן בציים שלמים במצה שתאפה עמהם. משמע שלא היו מקפידים לאפות רק מצות דקות, והזהירו שעוביים לא יעלה עד טפח.

33 מקרה 1 המובא בדברי הרמ"א לעיל.

34 = כן ובין כן.

35 טפח = ארבעה אגודלים. ראה מסכת מנחות, דף מא ע"ב. רמב"ם, הלכות ציצית, פרק א, ו.

36 ראה לשון רש"י בפסחים דף לו ע"א, ד"ה עושין סריקין.

37 מקרים 3-4 בדברי הרמ"א לעיל.

38 מקרה 2 בדברי הרמ"א לעיל.

39 ראה לעיל, סעיף ג.

40 כרית לאפייה המשמשת להדבקות הבצק לדפנות התנור.

41 מעלה בועות. מצב זה מראה על אפייה מהירה וטובה.

אלצ'לאם,⁴² בפרשת בחקתי על פסוק בשחפת ובקדחת, יעו"ש [יעויין שם].⁴³ וזיל נסי, אם ידבק הככר בתנור שאינו חם כל כך, וגם אין בו שלהבת, לא יעלה הככר אבעבוע' [נת] כלל. וגדול הנסיון. ואם תדקדק בהרב פר"ח [פרי חדש] בסעיף זה, תמצא נחת רוח, אם בעל נפש אתה, ודו"ק.⁴⁴ ולא הוצרכתי לכתוב זה אלא מפני מעשה שהיה כך היה, שפעם אחת בשנת בק"ל⁴⁵ הופיע למחנה קדשינו חכם דוד נחמיאס שד"ר מעיר הקדש,⁴⁶ ועשה אכסניא שלו בבית הדיין המצויין איש אלהים קדוש הוא מהר"ר יוסף קארה ז"ל.⁴⁷ וכשהיו מסדרין השולחן, היה החכם דוד נחמיאס ז"ל מלעיג ומהסם⁴⁸ עלינו, ואומר שח"ו [שחס ושלום] אנו אוכלים חמץ בפסח, כיון שיש אבעבועות בפני הככר, זהו מצה נפוחה שכתב מהר"ל. ולא היה רוצה לאכול. והשבתי לו כי מפני יופי החטים והבירור היפה שאנו מבררים אותו, והעצים ג"כ [גם כן] יפים, והככרות שמעריכין עוביין דק קרוב לקרום ביצה, וזיל וקום בקיומך מעת שילושו עד עת שיאפו, ותראה כי כן דרכו, ועיניך ביפיו תחזינה⁴⁹ מ"ם קרי"ם, שלנו,⁵⁰ ולישה בזריזות עצומה ורבה, שאף בארצכם לא יוכלו לעשות כדבר הזה. וגם אפיייה במהירו' [ת] דקה. לא כן בארצכם, כי כבר שמענו קול עונים כדיבור,⁵¹ שאתם אופים ככר עבה ביותר אשר לא ישמע קול מלהבי אש התנור,⁵² ונשאר זמן מרובה דבוק ומדובק

- 42 מחבר הספר נור אלצ'לאם הוא ר' נתנאל בן ישעיה מחכמי תימן במאה ה'14. ראה מאור האפלה.
- 43 שם, עמ' שפב: 'שחפת וקדחת, המא צנפין מן אצנאף אלחמיאת וקד יצהר פי אלכדן מנהמא [תרגום ר"י קאפה: הם שני מיני חום ויש שיוצאין בגוף פצעים מחמתן]. ראה גם בפירושו לספר דברים פרשת כי תבוא, שם, עמ' תקיח.
- 44 ראה פרי חדש בסוף דבריו לסימן תסא סעיף ה, ד"ה ומ"ש מצה נפוחה. למרות שהמקרה שהוא מדבר עליו החוס גרם לחימוץ, מכל מקום מוכח שהחום גורם לנפיחות ומתנפח גבוה רק אם לא נתעסקו בו טוב.
- 45 לשטרות = תקע"ט/1819.
- 46 הכוונה לקהילת צפת שממנה נשלח. חכם מתימן מציין בסוף אחד מחידושי תורה ששמע מפיו על מעלת הצדקה וזה כפתור ופרח שמעתי מפי החכם השלם ר' דוד נחמיאס שליח צפת תורכ"ב. ראה טובי, שם, עמ' 110-111. ראה גם כ"י ירושלים, דף 9 ע"ב.
- 47 הרב יוסף קארה נפטר בשנת תר"ט (1849). ובסוף דבריו יש תוספת של רעיון שמצאו בשנת תר"ג (1843). סביר להניח שהדברים נכתבו בזמן ביקור השד"ר בתימן, או אולי לסירוגין בזמנים שונים, וכשהעתיק את הדברים לאחר פטירת ר"י אלקארה הוסיף ז"ל. ובסוף העתיק את התוספת שמצא בשנה שצייין.
- 48 מלשון מפקפק. ראה ע"צ מלמד, מילון תלמודי, ירושלים תשנ"ב, ערך מהסם.
- 49 מלשון הכתוב בספר ישעיה (לג 17) 'מלך ביפיו תחזינה עיניך'.
- 50 מלשון הכתוב בספר משלי (כה 25) 'מים קרים על נפש עיפה', ומים קרים מאיטים את פעולת ההחמצה. וכן ע"פ ההלכה שאופין את המצות רק במים שלנו כדי שיהיו צוננין. ראה פסחים, דף מב ע"א וראה רש"י ד"ה שלנו.
- 51 מלשון הכתוב בספר במדבר (ז 89) 'וישמע את הקול מדבר אליו. וכן יחזקאל (א 28) 'ואשמע קול מדבר'.
- 52 מלשון הכתוב בספר יואל (ב 5) 'כקול להב אש'.

בכותל התנור, אשר בזה יש לחוש כי רחוק רחוק לא ימצאנו⁵³ האש לבשלו כהרף עין, כעין פת שלנו.⁵⁴

ולא עוד אלא דגם מהרי"ל עצמו לא אסר אלא מצה שהיא נפוחה באמצעיתה דוקא.⁵⁵ וזה הדבר אינו כנמצא אצלנו, כי כל פני אר"ש הככר⁵⁶ בשטחיותו עולה אבעבועות קטנות וגדולות. וכי ח"ו [חס ושלום] קצרה חכמתו של מהרי"ל מלפרש ולומר אם עלה על המצה אבעבועות[ת] על פני כל הככר הרי זה סימן חזימוץ ואסורה. אדרבה מהרי"ל בעצמו כתב אבל אם עלה עליה קרום כדרך שעולה על הפת בשעת אפיה מותר, עכ"ל.⁵⁷ שמע מינה דמצה שלנו שעולה בה כעין אבעבועות[ת] בשעת אפייה מותר[ת]. והיא שאמר משה רע"ה [רבינו עליו השלום] בסיני את זה תאכלו.⁵⁸ ועוד מה לך להרהר אחר כרך גדול כזה⁵⁹ אשר לימדום אבות[ניהם], כי מנהג אבות[תיהם] תורה. ועוד שחכמי[ם] ז"ל נתנו שיעור לעיסה שנתחמצה, אם שהת בלא עסק שיעור מיל אסורה.⁶⁰ ואנו אין שיעור מיל מעת שתתחיל ללוש עד שתשלים לאפות בכלל, ובפרט דמנהגינו ללוש כל העיסות בדקדוק, שיעור כל עיסה שני שלישי הקב או יותר מעט.⁶¹ ועוד דאין מתחילין ללוש אלא וכבר קרבה השלמת הבערת עצי התנור, ותכף ללישה אפייה. ואם כן מהיכן יבוא החימוץ. אין זה כי אם רוח עושים,⁶² להוציא לעז על עם הקודש גאולי ה'.⁶³ ואין לנו אלא דברי בן עמרם,⁶⁴ כי שיעור מיל שאמרו חז"ל הלכה ל"מ [למשה מסיני]. כמ"ש [כמו שאמרו] בגמ' [רא] דסוכה ובגמ' [רא] דעירובין, דשיעורין חציצין ומחיצין הל"ם [הלכה למשה מסיני].⁶⁵

וזה החכם, אפשר כי מפני שעשו בבית הדיין הנזכר מהרי"ק [מורנו הרב יוסף קארה] כבוד גדול, זחה עליו דעתו. כענין מעשה שהיה ללוי בן סוסי, דעבדו ליה גוהרקא דדהב' [א],⁶⁶ ואח"כ [ואחר כך] אמרו לו גידמת במה חולצת וכו'

53 על דרך הכתוב בספר קהלת (ז' 24) 'ועמק עמק מי ימצאנו'.

54 = מצה של יהודי תימן.

55 ראה הדיון במאמר לעיל סעיף ג, 2.

56 מלשון הכתוב בספר בראשית (י"ט 28) 'ועל כל פני ארץ הככר'.

57 לשון הרמ"א לדברי מהרי"ל.

58 ויקרא י"א, 9, 21, דברים י"ד, 9. השימוש בפסוק הוא למליצה.

59 הכוונה לעיר צנעא.

60 ראה פסחים, דף מו ע"א; רמב"ם הלכות חמץ ומצה, פרק ה', יג; שו"ע, אור"ח, סימן תנט, ב.

61 כ" 1600 גרם.

62 מלשון הכתוב בספר ישעיה (י"ט 14) 'ה' מסך בקרבה רוח עושים'.

63 מלשון הכתוב בספר ישעיה (ס"ב 12) 'עם הקדש גאולי ה'.'

64 ע"פ המכילתא דרשב"י, מהדורת ד"צ האפפמאנן, פראנקפורט תרס"ה, שמות י"ד.

65 השווה סוכה, דף ה ע"ב, עירובין, דף ד ע"א.

66 פירוש: אפריון של זהב, והשווה מסכת תענית, דף כ ע"ב.

כדאי[תא] בירושלמי.⁶⁷ ואפריין נמטייה⁶⁸ למהרי"ק [למורנו הרב יוסף קארה] הנו"ל [הנזכר לעיל], שהיה מגמגם בלשונו כנגד החכם ר"ד [רבי דוד] נחמיאס, ולא התריס כנגדו כשהיה מלעיג עלינו. ואפשר דלא אור חיל להשיבו מכמה טעמי, חדא מפני שהוא שד"ר וגדול כבודו, ועוד שעשה אכסניא אצלו, ועוד שאינו בנמצא שיתישב אצלינו במדינתנו אלא עובר על דרך הוא, ועוד מפני ענותו של מהרי"ק תמיד מכל האדם, כי הוא אוהב שלום ו"ש [ורודף שלום]⁶⁹ היה מראה פנים שוחקות לאמר כולנ"ו חיים. אבל מ"מ [מכל מקום] לא טוב הדבר דלישתוק כולי האי, ושרא ליה מריה,⁷⁰ ע"כ. ובספר קיצור של"ה כתב ז"ל [זה לשונו], נוהגין העולם ליקח למצת מצוה כמה עשרוני' [ם], ועושיין מצות גדול' [ת]. ובאמת טועים הם, כי כל הפוסקי' [ם] כת' [בן] בהדיא והלבוש ז"ל האריך בזה וכן בש"ע [בשולחן ערוך] סי' [מן] תנ"ו, שלא יהיו ג' [שלש] מצות אלא מעשרון אחד, זכר ללחמי תודה. והוא ג"כ ע"פ [גם כן על פי] סוד כמוס וכו', ע"כ.⁷¹ הרי לך ששיעור הג' [השלש] מצות עשרון, שהוא שיעור חלה. וזה לפי מנהג המחמירי' [ן], אבל המקילין עושיין ביותר מזה. ולפי מנהגינו שכל מצה דייה כשיעור ביצה אחת או שתיים לבד, א"כ [אם כן] העשרון יוצא ממנו בחילוק כזה עשרים ככר, או יותר.⁷²

ואם כן נחה שקטה תלונת הרב על עם הקדש גאולי ה' השכנים במדינת צנע"א יע"א [יכוונה עליון אמן]. ולא עלינו תלונתו כי אם על ה' ⁷³ מלכינו ואלהי' [נו], שהמשים תלונה על עם ה' כאלו שם תלונתו על ה'.⁷⁴ ואע"פ [ואף על פי] שחכם גדול הוא, היה לו לדון לכף זכות. כי זה כמה וכמה שנים, דור הולך ודור בא,⁷⁵ אשר יש בכל דור חכמים ונכונים רואים מנהג זה ונראים בבית האפייה אצל הנשים לזרז אותן וללמדם מוסר ולשון חז"ל בהתר

- 67 ראה מסכת יבמות, פרק יב, הלכה ו. מסופר על רבי ששלח לקהילה מסוימת על פי בקשתם לחכם שישרת את הקהילה, את ר' לוי בן סיסי שהוא היה מתלמידיו המובחרים. כשהגיע לקהילה עשו לו כבוד גדול. וכששאלו אותו בהלכה לא ידע להשיב. הוא תירץ לרבי, שנתעלמו ממנו התשובות משום היהורה שהרגיש כתוצאה מהכבוד הגדול שעשו לו.
- 68 במשמעות: תודה ניתן.
- 69 על פי המשנה באבות (א יב) 'הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה'.
- 70 תרגום: וד' ימחול לו. והכוונה להתנהגות ר' יוסף קארה שלא הוכיח את השד"ר. הביטוי על פי ברכות דף כה ע"א; יומא דף פו ע"א; עירובין דף כט ע"א; ועוד.
- 71 ראה ספר קיצור שני לוחות הברית, אמשטרדם תפ"ג, דף צג ע"ב.
- 72 לפיתות חמץ שעושה אימי במכבז"ה. מעשרון שהוא 1800 גרם יוצא כ"ט 18 פיתות.
- 73 מלשון הכתוב בספר שמות (טז 8) 'לא עלינו תלנתיכם כי על ה'.'
- 74 ראה למשל מדרש תנחומא, בשלח, טז, 'מגיד שכל הקם כנגד ישראל כאלו קם כנגד השכינה'.
- 75 מלשון הכתוב בספר קהלת (א 4) 'דור הלך ודור בא והארץ לעולם עמדת'.

ואיסור, כי לא ישקוט ולא ינוח⁷⁶ כל איש נלבב⁷⁷ מבוא אליהן להזהירן וגם לדקדק אחריהן וגם לסייען בדברים או בנדנוד, ולפחות ליראן מחומר איסור החמץ. וכ"ש [נכל שכן] נשי דידן אשר יש להן זריזות גדולה בזה המצוה יותר ויותר מכל המצות.⁷⁸

ומצינו בגמרא דחולין שאמרו אין הקב"ה מביא תקלה על ידי בהמתן של צדיקים, צדיקי[ם] עצמן לא כל שכן.⁷⁹ ובגמרא פסחים⁸⁰ דרשו על פסוק צדיקים ילכו בסוד⁸¹ וכו'. אם כן ודאי גמור שאנו מכוני[ם] שיעלה בידינו מצה ועולה מצה.⁸²

והמקום ב"ה יכפר בעד וימחול לי אם התרסתי כנגד החכם הזה. אבל מה אעשה ומחשבי בידו של הקב"ה, כי ידו היינו יו"ד, והיו"ד היא המחשבה, והן תרין יודיין, שהן שתי אבני השה"ם, והן שתי אבני שיש טהור שאמר ר' עקיבא לתלמידיו כשתגיעו אצל אבני שיש אל תאמרו מים מים, שמא תסכנו בעצמכם. והן תרין יודיין דאל"ף, יו"ד עלאה ויו"ד תתאה.⁸³ ועיין ספר אשל אברהם.⁸⁴

ועיין תולדות יעקב יוסף⁸⁵ בפרשת בשלח בסופה על פי[רוש] משנת יציאות השבת שתי"ם, ודוק.⁸⁶

ואחך כתיב זה, מצאתי תשובה למהרי"ץ שישב בענין אחר, עיין שם.⁸⁷ עוד יש תבא⁸⁸ לדברי החכם ר"ד [ר' דוד] הנזכר, שהיה משתבח באנשי מקומם ומגנה מנהג צנעא בעשיית המצות, תמצא בהרב פ"ח [פרי חדש] סי[מן]

- 76 מלשון הכתוב בספר רות (ג 18) 'כי לא ישקט האיש כי אם כלה הדבר היום'; ומלשון הכתוב בספר איוב (ג 26) 'לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רגז'.
- 77 נלבב במשמעות בעל לב כלומר חכם. והשווה (איוב יא, 12): 'זאיש נבוב ילבב'.
- 78 הרב אהרן חמדי יצ"ו העירני ששתי מצוות היו בשליטה מוחלטת של הנשים, ולא היו נתונות לגברים להתערב בגלל שהיו מחמירות יותר והם: חמץ בפסח וטהורת המשפחה.
- 79 דף ע"ב, ו ע"א, והשווה גם יבמות דף צט ע"ב, גיטין דף ז ע"א, כתובות דף כח ע"ב.
- 80 הדברים שאליהם רומז למסכת פסחים מופיעים במסכת נזיר, דף כג ע"א. בבא בתרא, דף פט ע"ב, הוריות דף י ע"ב, כג ע"א. ושם נבע אי הדיוק משום שכנראה ציין את המקור מהזיכרון. הושע, יד 10.
- 82 הכוונה שבתימן מכוונים שתעלה מצה כשרה וכך עולה. ואולי, ועולה מצה מלשון 'מצה ומריבה' על דרך הכתוב 'הן לריב ומצה' (ישעיה, נח 4) ויש כאן יותר מרמז לזיכור עם השדר"ר.
- 83 פירוש קבלי לדברי הגמרא בבלי, חגיגה, דף יד ע"ב על ארבעה שנכנסו לפרס: 'אמר להם רבי עקיבא, כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים...'
- 84 חיבורו של ר' אברהם דוד בוטשאטש לשר"ע, אר"ח, סימן תסא ס"ק יב-יג.
- 85 חיבורו של ר' יעקב יוסף הכהן שחי במאה ה"ח ונמנה עם תלמידיו החשובים של הבעש"ט. חיבורו נדפס לראשונה בשנת תק"ם (1780). כפי דבריו בהמשך הוא מציין מפרשת בשלח, שם, דף נג ע"ב.
- 86 את המקרים המובאים במשנה שבת, פרק א, משנה א, הוא מבאר בדרך הסוד.
- 87 שו"ת פעולת צדיק, חלק ב סימן קלט.
- 88 במשמעות פירכא. תברא = שבירה, חילוף של האות 'ת' ב'ש' על פי הארמית.

תנ"ט ס"ב [סעיף ב], שכתב שבעיר הקודש בירושלים עושים שלא כהוגן, ועיבתם מתחמצת ואין מבין, יעו"ש [יעויין שם].⁸⁹ ובשנת⁹⁰ בקנ"ד⁹¹ מצאתי בספר דב"ש⁹² סימן פ"ד כדברי, ויישב עוד יותר.⁹³ ואז שמחתי שהסכני' [מה] דעתי לדעת חכם.

ד. חתימה – עוד על מצה של יהודי תימן

עד ימינו נהגים היהודים שנשארו בגולת תימן ואף אחדים מבני תימן שבארץ ישראל לאפות מצות טריות בחג הפסח.⁹⁴ כאמור, הקפדה מיוחדת צריכה להיות באפיית המצות לפיכך היו נשמרים מכל חשש של חמץ. בלילה הראשון של חג הפסח יש גם מצוות עשה של אכילת מצה על פי הכתוב (שמות יב 18): 'בערב תאכלו מצות'. חובת האכילה אף היא דרשה חקירה מיוחדת בעשיית המצות כדי שלא להיכשל בחשש חמץ. בגלל ההקפדה היתרה נתקנה במאה הי"ח תקנה לערוך את המצות בקמח קטניות ולא בקמח חיטים.⁹⁵

השד"ר ר' יעקב ספיר הגיע לתימן בשנת תרי"ט (1959) מטעם קהילת ירושלים, כארבעים שנה לאחר ביקורו של השד"ר ר' דוד נחמיאס בביתו של ר' יוסף קארה, ואירעהו מקרה דומה למקרהו של נחמיאס. בספרו מספר הרב יעקב ספיר שהוא שאל את הרב יחיא קארה, בנו של הרב יוסף הנזכר בתחילת דיונונו, על כשרותן של

89 וזה לשונו: ומ"ש [ומה שכתבתי] הוי חמץ הן רבים עתה ע"ה [עמי הארץ] ונמסרו המצוות בידם ואינם מטים אוזן לשמוע דברי חכמים והנה פה עה"ק [עיר הקודש] ירושלים תוב"ב רוב מצות הקהל נעשים בבית שהתנור בתוכו. וכבר כתבתי בסעיף א' שהבית שהתנור בתוכו הוא חס ביותר ואפילו בפחות ממהלך מיל הוא מחמיץ. זאת ועוד שלשין יותר משיעור חלה וכבר כתבתי בס"י תנ"ר ס"ב שכל שלשו העיסה יותר מכשיעור כל ששוהין בעסק העיסה יותר משיעור מיל הוי חמץ ואף גם זאת שעורכין ומקטפין סמוך לפי התנור ועוד שאחר שנתחממה העיסה [ה] בידים מניחים אותה בלא עסק לפחות רביע שענה והרי פסק המחבר [ר"י קארין] שמיד יחמיץ ואחר כל אלה ג"כ [גם כן] משתהין בכל עיסה קרוב לחצי שעה, ונמצא דהוי חמץ גמור, ואין למנהיגי הדור כ"כ עונש לפי שמה יעשו גדולי הדור שאין דורם דומה יפה. ומ"מ ראוי להכריז על פתם שהוא חמץ ולהרחיקם בכל מיני הרחקות עד שיקבלו עליהם את הדין.

90 הערה זו היא תוספת מאוחרת של המחבר וכתובה בקולמוס שונה.

91 לשטרות = תר"ג/1843.

92 ספר דבר שמואל לר' שמואל אבוהב, מגדולי רבני איטליה במאה הי"ז.

93 ראה דבר שמואל, שאלה רלד, שעד (בשור"ת פעולת צדיק לר' יחיא צאלה ציונו הסימנים הנזכרים, ונדפס בטעות סימן רלח במקום רלד).

94 כך סיפרו עולים מתימן שעלו לאחרונה.

95 ראה דברי הרב דוד משרקי, שתילי זיתים, סימן תנט, ס"ק יז. ראה גם בדברי תשובתם של חכמי צנעא בשנת תר"ע (1910), נחום, עמ' רעד.

המצות.⁹⁶ להלן תשובתו של ר' יחיא קארה ותגובתו של ר' יעקב ספיר כפי שניסחם בספר 'אבן ספיר':

אכול אתנו מצה חמה הנאפת בכל יום כמנהג אבותינו. אל תדאג על הכשרות. אם אינם יבשות וישנות שלשים יום קודם הפסח. כבר קדמוך חכמים מירושלים וראו כי נשינו זריזות הנה ומהירות מאד בכשרות המצות. יום יום נאכל מצה חמה ונקיה ואין עונג יום טוב אלא בפת חמה... ונתן לי שלשה מצות רכות ונקיות אשר עשה בכיתו להסדר ואמר לי: 'אלה מצה שמורה מתבואה ישנה ותוכל לברך עליהם על אכילת מצה'... ואצלינו הלכה פסוקה שאין לברך על אכילת מצה על מצה שאינה משומרת (אשר היה בעיני כתורה חדשה) ויען ידעתי את האיש מאז כי ידיו רב לו בתורה ביראה ובחכמה נתתי אמון לדבריו... גם המצה ערבה לי חם רך ונקי וכן בכל ימי החג.⁹⁷

מן המותר הוא לציין שיש בדברים אלו גם כדי ללמד על יחסו של ר' יעקב ספיר לר' יחיא קארה. כן ראויה לתשומת לב הערתו של ר' יעקב ספיר על דעתו של הרב יחיא, שאין לברך 'על אכילת מצה' אלא על מצה השמורה משעת קצירה, שהיא בעיניו כתורה חדשה. ואמנם בעניין זה הוא מעיר במקום נוסף בספרו כשהוא דן בתורתו של מהר"ץ.

ובין פסקיו בשו"ת ראיתי הכרעתו שאין לברך 'על אכילת מצה' על מצה שלא נשמרה משעת קצירה לשם פסח (כאשר כתבתי למעלה) שאחרי בירור שיטת התלמוד ודיעות הראשונים אלה מזה ואלה מזה העלה שהוא ספק ברכה ואסור לברך (כדין ספק ברכה להקל) וכן קבלו עליהם.⁹⁸

מנהג יהודי תימן בעניין זה הוא אפוא כדעת הרמב"ם.⁹⁹ יום טוב צמח שליח כ"ח לתימן בראשית המאה העשרים מעיר על המצות הטריות הנאפות בתימן לעומת אלה הנאפות מחוץ לתימן.¹⁰⁰ עניין זה נמצא גם אצל עולי תימן הראשונים שעלו מתרמ"ב ואילך. באיגרת שאלה ששלחו לחכמי תימן בשנת תר"ע (1910) הם הביעו את רצונם לנהוג כפי

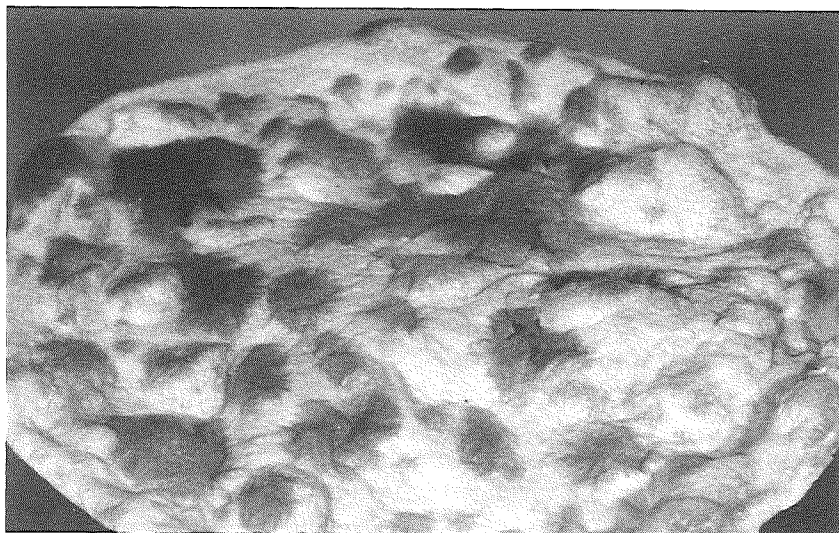
96 ר' יחיא היה ממנה על השוחטים ואף עסק בלימוד מקצוע השחיטה. גם במקצוע הרפואה לפי הידע והאפשרויות בתימן שלח ידו וריפא ללא תמורה. ראה קרח, אגרת, עמ' כ.

97 ספיר, דף פח ע"ב-פט ע"ב.

98 שם, דף קא ע"ב. השווה, פעולת צדיק, חלק ב, סימן קלה.

99 ראה רמב"ם, זמנים, הלכות חמץ ומצה, פרק ה, ט. על מנהג יהודי תימן בעניין שמירת המצה שאוכלים בליל הסדר משעת קצירה, ראה קאפח, עמ' שמד-שמו; צובירי, עמ' קסא-קע. בעניין זה כותב הרב שלום מנצורה בהגהה בגיליון לדין השולחן ערוך, סימן תנ"ג סעיף ד: 'זמנהגינו לשמור החטים של מצת מצוה מעת קצירה וכדעת הר"ם במו"ל [הרב משה בן מימון זכורנו לברכה] ודעימה. וכן פסק מהר"ץ בשם חבל נביאים...'

100 ראה צמח, עמ' 104. אלמליח, עמ' 310.

שנהגו כתימן ולאפות מצות טריות כחג. בדברי תשובתם התיירו להם חכמי תימן עניין זה, דבר שהביא להבנה של העדות האחרות למנהג יהודי תימן בעניין זה.¹⁰¹ מעניינים בהקשר זה דברים שסיפר לי הרב לוי קשת מיוצאי דמאר. הוא סיפר על שד"ר ארץ-ישראלי שהגיע לתימן לפני חג הפורים והתפלא שטרם אפו שם מצות לפסח כפי הנהוג. מששאלם בעניין זה תמהו לשאלתו. השד"ר חייב היה לספר להם שבמקומו מכינים את המצות כחודש לפני הפסח והם השיבוהו שאצלם מכינים את המצות בערב פסח אחר הצהריים. יתר על כן, הם אף סיפרו לו שבכל יום הם אופים מצות לאותו יום. הצטער השד"ר שנקלע למקומם, אך נעתר לבקשתם להישאר ולראות איך הם אופים מצות לפסח. בליל י"ד בין השמשות הביאו 'אלמשומר' שהם 'מים שלנו' כדרישת ההלכה. בערב פסח אחר חצות ראה כיצד הם לשים את קמח המצה, מיישרים אותה עם קמח קטניות,¹⁰² מכינים אותה לאפייה במכבד"ה אחרי שהתנור הוסק כראוי והמצה נאפית במהירות. שמח אותו החכם. אכלה בתאבון כמו שאמרו 'פת חמה עדיף'¹⁰³ ואמר: הלוואי שאהיה שליח לתימן גם בפסחים שיבואו.

101 התשובה של חכמי צנעא פורסמה לראשונה ע"י רצהבי, מצה, עמ' 130-133. פורסמה פעם נוספת עם תצלום כתה"י בתוך נחום. ראה גם טובי, הקהילה, עמ' 31-32.

102 על תקנת חכמי תימן בעניין זה, ראה לעיל הערה 95.

103 על פי הכתוב בשו"ע, אר"ח, א: 'אבל אם יש לו לחם מותר לטחון לפת דפת חמה עדיף'.

הפניות ביבליוגרפיות

אלמאליח	א' אלמאליח, 'מסע יום טוב צמח לתימן', בתוך: 'ישעיהו' צדוק (עורכים), שבות תימן, תל אביב תש"ה, עמ' 259-317.
דבר שמואל	ר' שמואל אבוהב, דבר שמואל, מהדורת צילום דפוס ויניציאה, ירושלים תשמ"ג.
טובי, הקהילה טובי, ידיעות	'טובי, הקהילה היהודית בירושלים, ירושלים תשנ"ד. 'טובי, ידיעות חדשות על שלוחי ארץ ישראל לתימן, שבט ועם, ח (תשל"ח), עמ' 105-120.
כ"י ירושלים	כ"י ירושלים ליקוטי שושן (טעמי תורה) – בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי 522 8°.
כ"י עמרם	כ"י עמרם ליקוטי תורה לר' סעדיה מנצורה, כתב היד ברשות אהרן עמרם – פתח תקוה.
מאור האפלה	הרב ' קאפח (מהדיר), מאור האפלה (נור אלצ'לאם) לר' נתנאל בן ישעיה, ירושלים תשי"ז.
מהרי"ל	ש"י שפיצר (מהדיר), ספר מהרי"ל מנהגים, ירושלים תשמ"ט.
נדאף	הרב א' אלנדאף, אוצר שרידי תימן, ירושלים תרפ"ח.
נחום	י"ל נחום, צהר לחשיפת גנוזי תימן, תל אביב תשמ"ו.
עולת שלמה	הרב א"ח כהן (מהדיר), 'עולת שלמה' לר' שלמה בדיחי, ירושלים תשנ"ד.
פעולת צדיק	ר' יהיא צאלח, שר"ת פעולת צדיק, ירושלים תשל"ט.
קורח, עריכת	הרב ש' קורח, עריכת שולחן, א, בני ברק תשל"ה.
קרח, אגרת	הרב ש' קרח, אגרת בוכים, בית שמש תשכ"ג.
קרח, סערת	הרב ע' קרח, סערת תימן, ירושלים תשי"ד.
ספיר	' ספיר, אבן ספיר, ליק 1866.
צובירי	הרב יוסף צובירי, הגדה של פסח עם הפירוש מגיד מראשית, תל אביב תשמ"ה.
צמח	Y.T. Semach, 'Une mission de l'Alliance au Yemen', <i>Bulletin de l'Alliance</i> 1911.
קאפח	הרב יוסף קאפח, מהדורתו למשנה תורה להרמב"ם, ד, ירושלים תשמ"ו.
רצהבי, זכור	' רצהבי, "זכור לאברהם" – זכרונותיו של ר' אברהם אלנדאף זצ"ל (לתולדות הקהילה התימנית בירושלים)', פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים, ב, ירושלים תשל"ו.
רצהבי, מצה	' רצהבי, 'מצה של יהודי תימן בארץ ישראל', מחניים, פ (תשכ"ג), עמ' 130-133.
שתילי זיתים	שולחן ערוך, 'אורח חיים' עם פירוש 'שתילי זיתים' לר' דוד משרקי, ירושלים תרמ"ו, תרנ"א. יצא לאור בשנית ע"י חסיד, ירושלים תשכ"ד, תשכ"ו.